

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
У ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУКраснова Наталія Павлівна
м.Луганськ

У статті визначаються проблеми різних вікових категорій дітей, які проживають в інтернатному навчально-виховному закладі в процесі їх соціалізації; розкрито деякі аспекти соціально-педагогічної діяльності в сирітському закладі з підготовки дітей до самостійного життя.

Ключові слова: соціальні сироти, суб'єкти соціально-педагогічної роботи у закладах інтернатного типу, напрямки соціально-педагогічної роботи у сирітських закладах.

Процес соціалізації охоплює увесь період життя людини. Особливе місце він займає в дитячому віці, коли йде інтенсивне формування особистості. Як правило, сім'я має в цьому процесі велике значення, прищеплюючи дитині необхідний соціальний досвід.

Соціалізація дітей-сиріт, що знаходяться у закладах інтернатного типу завжди була, є і буде державною проблемою. На сьогодні склалася система виховання й навчання в закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яка сприяє вирішенню проблем підготовки дітей до самостійного життя, але на жаль, вона не достатньо ґрунтується на науковому та організаційному забезпеченні.

У сучасній педагогічній, соціально-педагогічній, психологічній, соціологічній науці існують теоретичні концепції, які є базою для соціально-педагогічної діяльності у закладах інтернатного типу: концепція соціалізації особи (А. Мудрик, І. Кон, А. Петровський); співвідношення індивідуального і соціального в процесі соціалізації (Л. Виготський, Ч. Кулі, Д. Мід).

Важливу роль у визначенні аспектів діяльності соціального педагога у сирітських закладах зіграли дослідження присвячені питанням важкого дитинства (М. Алемаскін, Л. Славіна), девіантної поведінки (С. Белічева, В. Попов), особливостями розвитку дітей-сиріт (Л. Божович, Н. Толстих), різним аспектом соціального сирітства (В. Бочарова, С. Левін). Однак, напрями соціально-педагогічної діяльності у сирітських закладах не знайшли істотного висвітлення у соціально-педагогічній літературі, що обумовило вибір теми нашої статті, мета якої визначити проблеми, різних вікових категорій дітей інтернатного закладу в процесі їх соціалізації, та на цій основі розкрити деякі аспекти діяльності соціального педагога у сирітському закладі.

Одним з закладів сфери освіти де соціальний педагог може використовувати ці технології є заклади інтернатного типу. Основним контингентом яких – діти-сироти (померли обоє батьків) або діти, які zostалися без піклування батьків, включаючи дітей, які мають біологічних батьків, але вони з будь-яких причин не займаються вихованням дитини та не піклуються про неї. У цьому випадку піклування про дітей, яких називають соціальними сиротами, бере на себе суспільство та держава.

Соціальними сиротами можуть стати діти, у яких батьки: померли; позбавлені батьківських прав; обмежені у батьківських правах; визнані безвісно відсутніми; недієздатні (обмежено недієздатні); знаходяться у виправних закладах; обвинувачуються у здійсненні злочину та знаходяться під охороною; ухилилися від виховання дітей; відказуються забирати дітей з лікувальних, соціальних закладів, куди дитина була тимчасово розташована [6].

Педагоги та психологи, які займаються дослідженням проблем дитини у закладах інтернатного типу, встановили, що розлука з близькими у ранній період життя фатальним чином визначає подальшу долю дитини. Розлука з матір'ю або взагалі відсутність близьких скликається на розвитку дитини. Дитячий вік – період, коли закладаються фундаментальні якості особистості, які забезпечують психічну стійкість, позитивні моральні орієнтації людей, життєдіяльність та цілеспрямованість. Ці духовні якості не формуються спонтанно, вони формуються в умовах батьківської любові, коли сім'я створює у дитини потребу бути визнаною, зді-

бність до співчуття та радіти іншим людям, нести відповідальність за себе та інших.

Дитина, яка загубила батьків – це особливий, дійсно трагічний світ. Потреба мати батька й матір – одна з сильніших потреб дитини. Заклади для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, мають диференційований характер. Дітей до трьох років розташовують у дома дитини.

Діти з чотирьох років переводяться у дитячі будинки дошкільного та шкільного віку – навчальні заклади, заклади соціального обслуговування (дитячі дома-інтернати для дітей-інвалідів з розумовою відсталістю та фізичними недоліками, соціально-реабілітаційні центри, соціальні притулки).

Дітям, які знаходяться на повному державному забезпеченні, надається безкоштовне харчування, безкоштовний комплект одягу та взуття, безкоштовне проживання, безкоштовне медичне обслуговування.

Основними цілями діяльності державних закладів, де виховуються діти, які залишилися без піклування батьків є здійснення соціального захисту дітей у цих закладах; здійснення заходів реабілітаційного, медичного та соціального характеру; організація отримання загальної освіти. Потреба та необхідність у соціально-педагогічній діяльності у закладах інтернатного типу постійна. Діти, які знаходяться у ньому мають широкий спектр соціальних, медичних, психологічних, педагогічних проблем і відсутність необхідного соціального досвіду.

Мета соціально-педагогічної діяльності у закладах інтернатного типу – соціалізація дитини. У якості суб'єктів цієї діяльності виступає колектив вихователів: соціальний педагог, логопед, вихователь, психолог, музичний робітник, адміністрація закладу. Об'єктами, на яких спрямована соціально-педагогічна діяльність є вихованці: кожний індивідуально та весь колектив вихованців у цілому.

Проблеми дітей інтернатного закладу дослідили М. Лисина, В. Мухіна, Є. Смирнова та ін. Для дітей молодшого шкільного віку, цієї категорії дітей, характерні ярко виражені мотиви, які пов'язані з їхньою повсякденною діяльністю: виконання режиму проживання, правил поведінки, тоді як у сімейних дітей цієї вікової групи мотиви їх діяльності та спілкування більш різноманітні.

Така обмеженість та бідність мотиваційної сфери пов'язані з умовами проживання дітей у інтернаті та їх недостатньо повним спілкуванням з дорослими. Особливо це проявляється у різних конфліктних ситуаціях: ситуаціях заборони, зіткнення інтересів дитини й дорослого; дитини і колективу вихованців, обвинувачень з боку однолітків, нерозуміння дитини дорослим та однолітками. При цьому поведінка вихованця може відрізнитися агресивністю, невмінням та небажанням визнати свою провину. Тобто у дитини в конфліктних ситуаціях виступають захисні, далеко не конструктивні форми поведінки. Таким чином, існує специфіка розвитку інтелектуальної, потребової та поведінкової сфер особистості вихованця інтернату.

У підлітковому віці ці причини викликають визначені складності у затвердженні підлітка серед однолітків, у розвитку його особистісного «Я».

До інтелектуальних, поведінкових, мотиваційних характеристик додаються проблеми, які пов'язані зі здоров'ям дитини. Фактично здорових дітей у закладах інтернатного типу немає, вони мають хронічні захворювання. Крім того, у багатьох дітей є інтелектуальна недостатність – затримка психічного розвитку. Для вихованців інтернату притаманні токсикоманія, наркоманія, розгальмованість сексуального потягу та ін. [4; 7].

Поряд з цим медико-психолого-педагогічними проблемами у вихованців інтернату виникає багато соціальних проблем: особистісні – отримання документів (паспорту, свідоцтва про народження, свідоцтва про смерть батьків та ін.); матеріальні (отри-

мання пенсій, аліментів, грошової допомоги), отримання грошової допомоги (більша частина дітей не має своєї площі та прописки), працевлаштування випускників та їх подальша професійна осві-

та.

Діяльність соціального педагога у закладах інтернатного типу можна представити у вигляді таблиці (див.табл.1).

Таблиця 1.

Соціально-педагогічна діяльність у закладах інтернатного типу

Завдання соціального педагога	Функції соціально-педагогічної діяльності	Методи та форми організації діяльності
Визначення статусу дитини	Діагностична	Бесіда, анкетування, тестування, аналіз документів дитини
Складання індивідуальної програми розвитку вихованця	Прогностична	Аналіз отриманих даних про дитину, визначення медичної, психологічної, педагогічної реабілітації
Адаптація, реабілітація, інтеграція дитини	Корекційно-реабілітаційна	Спостереження, бесіда, вправа, тренінг, заохочення, покарання, ведення особистих справ дитини, взаємодія з соціальними службами та закладами
Представництво інтересів дитини у правозахисних та адміністративних органах	Посередницька та правоохоронна	Переконання, бесіда

Діяльність соціального педагога починається з визначення статусу дитини. Шляхом вивчення документів, бесід, тестування соціальний педагог узнає дитину, визначає проблеми, які йому потрібно вирішити. Соціальний педагог збирає інформацію про стан фізичного та психічного здоров'я, умов життя дитини до вступу її в інтернат, батьків дитини, спостерігає за її успішністю, надає допомогу у навчанні та ін. Чим точніше визначається «діагноз соціального захворювання», тим легше визначити види допомоги, які може надати вихованню соціальний педагог. Виховання дитини у закладах інтернатного типу проходить у колективі, тому поряд з вивченням кожної дитини соціальний педагог вивчає дитячий колектив у цілому.

Інша задача соціального педагога – скласти індивідуальну програму розвитку вихованця, тобто фактично уявити яким повинен бути випускник інтернату, враховуючи який він зараз. Для цього соціальний педагог аналізує всі документи, які є у дитини, його проблеми, шукає шляхи виходу із ситуації яка склалася.

Складний виховний процес у закладі інтернатного типу потребує від соціального педагога пояснення не тільки його сьогоденних задач, але й розкриття тенденцій розвитку як дитини так і колективу, в якому він знаходиться. Однією з головних задач при цьому є – формування гуманних відношень, які проявляються у безкорисній моральній допомозі всім, хто потребує; у шануванні іншої людини, у чутливості, емоційності, у відгуку на чуже горе та радість, на переживання іншого; у дбайливому відношенні до гідності людської особи.

Проблеми адаптації дитини, яка потрапила у заклад інтернатного типу, реабілітації дітей девіантної поведінки, інтеграції вихованців у суспільство є важливими у діяльності соціального педагога. Реабілітація дитини проходить за допомогою медиків, психологів, педагогів та інших спеціалістів інтернату. Медична реабілітація включає проведення комплексу оздоровчих та лікувальних заходів. Психологічна реабілітація пов'язана з проведенням занять із зняття тривоги, хвилювання, напруги дитини у інтернаті. Педагогічна реабілітація – це проведення додаткових занять з програми загальноосвітньої школи, а також корекційні заняття. Соціальна адаптація передбачає успішне засвоєння вихованцями соціальних ролей у системі суспільних відношень. Соціальна адаптація проходить через формування та розвиток навичок ведення домашнього господарства, самообслуговування, трудових вмінь та навичок [1].

Разом з психологом соціальний педагог займається проблемами професійного самовизначення випускників (бесіди про професію, екскурсії на підприємства, бесіди про систему отримання професійної освіти тощо); засвоєння ними різних соціальних ролей людини у суспільстві (патріот, член суспільства, член сім'ї, професіонал та ін.); ознайомлення з структурою і функціями сім'ї; формування адаптивних механізмів, які дозволять пристосова-

тися випускнику до життя після закінчення інтернату. Соціальний педагог для рішення цих завдань використовує ділові ігри, вправи, тренінги, заохочення, покарання, бесіди та ін. [3].

Ще одне важливе завдання, яке виконує соціальний педагог у закладі інтернатного типу – представлення інтересів дитини у правозахисних та адміністративних закладах. Реалізуючи цю посередницьку функцію, соціальний педагог охороняє та захищає права вихованця, які є як у міжнародних актах, так і у вітчизняних законодавчих актах. Так, соціальний педагог займається житловими проблемами дитини, його працевлаштуванням та продовженням подальшої освіти.

У останні роки у організації життєдіяльності інтернатних закладів є визначені зміни. Сьогодні йде активна перебудова їх роботи, яка спрямована на вирішення задачі індивідуальної соціалізації кожної дитини.

Підхід до організації життя закладу повинен відповідати таким вимогам: по-перше, забезпечувати створення найбільш сприятливих умов для збереження здоров'я дитини, нормального фізичного та розумового (інтелектуального) розвитку; по-друге, створювати сприятливі передумови для ритмічного повного життя дитячого колективу.

У режимі життя інтернатного закладу можна визначити два рівня:

1) режим життєдіяльності закладу, який визначається концепцією та програмою розвитку всього закладу, його найближчими та подальшими перспективами, конкретизованими у змісті та функціях діяльності, у перспективному плані;

2) режим групи – це норми, правила, а також конкретні справи, прийняті дорослими та дітьми, які притаманні для окремої групи. Режим групи може мати деяку обґрунтовану різницю від режиму всього закладу.

Правила життя закладу відображаються у режимі дня, вимоги якого повинні бути обов'язковими для всіх.

Однією з складових особливостей вільного часу вихованців є забезпечення свободи вибору занять з урахуванням інтересів, індивідуальних схильностей дітей.

Формування інтересів на основі вільного вибору діяльності пов'язано з рішенням декількох проблем: наявність широкого вибору видів діяльності, досяжної для кожного вихованця, а не тільки для найбільш талановитих; вільне відвідування клубів, гуртків, секцій, творчих майстерень, для того, щоб дати можливість кожному вихованцю проявити себе у різноманітній діяльності, доки він не знайде свою справу, доки не проявиться стійкий інтерес до визначеного заняття; створення дітьми неформальних об'єднань на основі інтересу до однієї якоїсь справи (техніка, мистецтво та ін.). Структура вільного часу (об'єм, зміст, засоби організації) обумовлена режимом діяльності інтернатного закладу та віковими особливостями вихованців.

Звісно, що вірні міжособистісні взаємовідношення є залогом гармонійного розвитку особистості і ціннісного соціального досвіду спілкування, який потім переноситься у середовище дорослих. Особливо важливо формувати позитивні відношення у інтернаті, перш за все, із-за своєрідного положення дітей. Якщо маленькі діти не усвідомлюють всієї складності своєї долі, то підлітки розуміють і тяжко переживають свою неповноцінність, зраду батьків. Вони можуть бути дратованими, конфліктними. У результаті між дітьми складаються відношення недобррозичливості, неприязні, які переходять як у закриті так і у відкриту ворожнечу.

У групах, які складаються з різних або зведених братів та сестер, взаємовідношення складаються по-різному. Частіше діти піклуються друг про друга, намагаються підтримувати один одного, зберігати доброзичливі стосунки між собою. Однак, буває і так, що брати й сестри не спілкуються між собою, більш того, вони починають ворожнечо відноситися до друзів брата чи сестри з числа вихованців. Це може призвести до конфліктів у колективі інтернату.

Іноді підлітки, до моменту вступу в інтернат всі стоять на обліку в інспекції у справах неповнолітніх. Це відображається на їх відношеннях з вихованцями і часто дезадаптує систему взаємовідношень яка склалася в інтернаті.

В 12 – 13 років у підлітків з'являється почуття закоханості. Відсутність взаємності переживається ними дуже хворобливо, особливо дівчатами. Вони стають засмученими, роздратованими, замикаються у собі. Хлопці можуть з'ясовувати стосунки у бійках.

Дітей підліткового віку всиновлюють дуже рідко. Нечасто, але відновлюють у правах батьків, діти повертаються у сім'ю. Склад групи відновлюється, змінюються й міжособистісні стосунки, причому не у кращій бік [3].

Особливою проблемою соціального педагога є відношення новачка з «старими» членами групи. Позитивний вплив на взаємовідношення підлітків у групі та на взаємовідношення у інтернаті в цілому оказує шефство старших над молодшими – традиційна форма виховної роботи в інтернатному закладі.

Усі діти, які живуть у закладах інтернатного типу, у тому чи іншому віці, пережили сильний стрес – розрив зв'язків з родичами, який веде до порушення у особистому розвитку дитини. Неможливість жити у сім'ї призводить до потреби у таких умовах, які б забезпечували їх нормальний психічний розвиток.

Одна з головних проблем – довге перебування у закладі закритого типу з відсутністю індивідуального відношення до дитини, можливості хоч як-то впливати на події та явища особистого життя із-за жорсткої регламентації життєдіяльності закладу, постійного перебування у колективі.

У інтернаті дитина більшість часу проводить з іншими дітьми, вона позбавлена дуже важливої сфери спілкування: дитина – дорослий (мати, батько, інші родичі). Ця сфера спілкування визначає, в основному, розвиток особи у дитинстві. Відсутність прив'язаності до конкретного дорослого веде до нереалізованості цього важливого боку в житті дитини. У більшості таких дітей немає досвіду любові. Дитина не отримує необхідних відповідей, пояснень на свої запитання, не має можливості висловити свою думку, бути вислуханим. Вона не отримує інтелектуального та емоційного відгуку на події, які її хвилюють, тому що немає спілкування з дорослим «віч-на-віч», яке передбачає наявність інтимності та більш глибокого контакту, чим той, який є у дійсності. Існує лише нормативна, формальна взаємодія. Дитина не бачить всієї гами емоційних та поведінкових проявів, які притаманні дорослому у його повсякденному житті. Фактично у дитини відсутня модель «нормального» дорослого життя.

Дефіцит емоційної близькості з дорослим веде до відсутності у дітей однієї важливої з людської навичок – давати та отримувати найбільш значні у її житті речі. З цим пов'язаний, дуже частий серед дітей, прояв надоби, потреба брати, добувати, який може перевтілюватися у небезпечні для оточуючих та для неї самої форми. Звідси й велика увага до матеріальних речей, бажання визначитися із загальної маси. Діти «випрошують» у кожного дорослого, який відвідує інтернат, будь-який подарунок. Цінність його не має значення, бо інтерес до нього недовгий. Для дитини важливим є факт «матеріалізованої» уваги.

Знаходячись постійно у групі, діти взаємодіють за законами, котрі складаються стихійно. Правила, які надаються дорослими, частіше за все існують як неусвідомлені та неприйнятні до кінця.

Закопи взаємодії у дитячій групі визначаються частіше суперництвом та заздрістю до іншої дитини. Для дітей є характерними: відсутність інтересу до іншого; бажання визначитися за будь-який спосіб; невміння домовлятися; високий рівень фізичної та вербальної агресії, яка не дає можливість розслабитися, постійні скарги друг на друга; знецінювання результатів діяльності іншого і його особи. Іде постійна боротьба за виживання. Дорослий (вихователь, вчитель) частіше засуджує взаємодію дітей, але не дає взірця поведінки. Дитина не почуває себе захищеною, у неї немає взірця «Я». Обставини життя задають «жорстокі» зовнішні межі існування, а внутрішні, при цьому, не формуються. Саме із-за цього дитина неспроможна дотримуватися правил та встановлювати стабільні відношення з людьми.

Соціальному педагогу треба цілеспрямовано керувати процесом оптимізації взаємовідношень між вихованцями інтернату. Можна визначити декілька етапів керування взаємовідношеннями [2].

I. Діагностика взаємовідношень у групі (спостереження, бесіди, соціометрія, референтометрія та інші методики).

II. Прогнозування взаємовідношень. Підбір для кожної дитини бажаного кола спілкування. У підлітків реально та бажане коло спілкування можуть не співпадати. Самі підлітки не можуть налагодити відношення, їх зупиняє те, що над ними насміхаються, вони не бажать бути відчуженими. Тому соціальний педагог враховує бажані контакти для підлітка й організує їх.

III. Планування. Соціальний педагог та діти разом вибирають та планують ті справи, які вони вважають за необхідне, корисними, цікавими, хоча іноді підлітки швидко втрачають інтерес до організуємої справи, не вміють мобілізувати себе. Існують спеціальні засоби покращення положення підлітка у колективі та його відношення до діяльності: перемикання (підбір найбільш бажаної діяльності з людьми, яким він симпатизує, можливо дорослими); будування перед підлітком можливої системи перспективних ліній діяльності або поведінки; переконання, заохочення, привчання; надання чітких вимог до поведінки; прояв педагогічного такту, почуття міри у виховному впливі.

IV. Регулювання взаємовідношень (навчання дітей нормам і правилам спілкування, створення позитивного психологічного клімату).

V. Контроль. Контроль за взаємовідношеннями потребує великого такту, оскільки пов'язаний зі зломом стереотипів відношення до того чи іншого підлітка. Керування взаємовідносинами призводить до зміни статусу підлітка, він підвищує своє положення за підтримкою соціального педагога. Інші діти насторожено відносяться до цього. Уникнути виникнення конфліктів можна тільки дотриманням кожним норм та правил поведінки.

Сьогодні дуже важливо підготувати випускників інтернатного закладу до самостійного життя, не тільки підказати, а й допомогти у виборі професії, сформувати самостійність мислення, ініціативу та відповідальність, пошукову активність та запозятливість, вміння творчо вирішувати проблеми які виникають.

Звісно, що не всі випускники інтернатних закладів можуть успішно адаптуватися до життя. Після виходу з інтернату вони не в змозі вирішити багато проблем, з якими стикаються кожен день без підтримки дорослих.

На виборі життєвого шляху випускників сирітських закладів сказується вірна профорієнтаційна робота. Недостатньо професійна підготовка в інтернатах не орієнтує вихованців на досягнення високих професійних перспектив.

Не дивлячись на сувору реальність сучасного життя, соціальним педагогом сирітських закладів слід орієнтувати своїх вихованців на широке коло обираємих професій шляхом розширення інформації про них (бесіди, екскурсії на підприємства, у ПТУ, технікуми, коледжі, вищі навчальні заклади). Причому слід залучати до цієї роботи випускників, які успішно адаптувалися до життя. Позитивний зразок останніх, традиційні вечори зустрічі випускників, позитивно впливають на підлітків. У більшості випускників, після того, як вони покинули сирітський заклад починаються такі

проблеми: ведуть утриманський спосіб життя (ніде не працюють та не вчаться); потерпають від алкогольної залежності; здійснюють правопорушення.

Це трапляється від того, що більшість їх недостатньо адаптовано до самостійного життя. Знаходячись на державному забезпеченні дитина отримує всі блага без зусиль, тому випускники інтернатних закладів мають великі труднощі при необхідності самостійно вирішувати питання, які до цього моменту не усвідомлювалися або здавалися неважливими.

Випускникам доводиться освоювати новий життєвий простір. Їхні трудові навички обмежуються набором елементарних вмінь, немає досвіду звертання за коштами. Життя з обставинами які надаються, стає нормою. У будь-якій ситуації (на роботі, з сусідами, у транспорті) вони здатні критично і різко казати все, що думають про людей, обставини, ситуації, даже невеликі непорозуміння намагаються вирішити за допомогою бійки та агресивних вихватків.

Рівень відповідальності випускників дуже низький – вони почувуються відповідальними тільки перед «своїми». У них немає близьких та подальших цілей. Таке спрощене сприйняття життя їм звично. Вони нав'язливі, довірливі та не спокливі у складностях взаємовідношень людей.

Для подолання цього треба осмислений системний підхід до виховання самостійності. Соціальному педагогу інтернатного закладу необхідно вміти мотивувати вихованців до розвитку соціальної компетенції, формувати в них навички, необхідні для незалежного проживання, розвивати здібності бачити життєву перспективу та вміння приймати відповідальні рішення. Необхідно навчити їх ставити цілі та відповідати за їх реалізацію, давати більш самостійності, націлювати на вміння долати будь-які труднощі.

Робота у закладах для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, повинна бути спрямована на формування: позитивного відношення до людей; потреби у праці як образу життя; здібності робити вибір, вміння приймати рішення та нести за них відповідальність (активна життєва позиція); здібності жити у соціальному просторі (орієнтація у законах, знати права та засоби їх реалізації, бути готовими до виконання своїх громадських обов'язків).

Випускнику, який опинився на порозі самостійного життя, необхідна допомога та підтримка того оточення у якому він знаходиться в період адаптації до самостійного життя. Важливу роль в цьому грає соціальний педагог. Професійно спрямоване спілкування та робота з випускником можуть стати основою його успішної адаптації. Для будівництва ефективної роботи соціального педагога треба розуміти характерологічні та особисті особливості випускників сирітських закладів, які мають великі труднощі при формуванні життєвих планів, від наочності якого залежить успішність соціальної адаптації та життєвого улаштування. Це пов'язано з тим, що у дітей-сиріт не формується цілісний образ минулого: у пам'яті залишається деякі спогади про минуле.

Це можна віднести до «феномену усвідомлення», що спостерігається у дітей, які виховуються поза сім'єю, – феномен «відчуження свого досвіду», коли окремі епізоди не стають подіями їх життя, не засвоюються та не входять у їхній психологічний досвід. Якщо вони і зостаються у пам'яті дитини, то лише як формальні знання про те, що і як треба робити, але не як подія його особистісного життя, в якому концентруються його переживання.

Все це пов'язано з умовами життя дітей у дитячому будинку або інтернаті та закладаються у тих відношеннях дитини з дорослою людиною, які притаманні для цих закладів. По-перше, це дуже часта зміна дорослих у інтернатах та дитячих будинках, яка розриває безперервність відношень і досвіду дитини, роздрібнює її життя на шматочки. По-друге, це педагогічна позиція дорослого, при якій дитина є об'єктом догляду, виховання, навчання, на відміну від «подійної» позиції дорослого у сім'ї. По-третє, це груповий підхід до дітей та відсутність індивідуальних контактів з дорослим, який спричиняє невизначеність свого «Я» та його неусвідомленість. У-четвертих, ця жорстока регламентація всіх дій дитини, яка не дає можливості вибору та мінімальної персональної відповідальності за свої дії.

В умовах інтернату даже найкращі вихователі зостаються лише носіями знань, взірців поведінки, заохочування та покарання, але не стають джерелом життєвого сенсу самої дитини, не породжують його особистісних прагнень та усвідомлених переживань. Надані вихованцям знання та взірці поведінки є формальними, відчуженими та не викликають емоційного, суб'єктивного відношення. В результаті усвідомлення особистісного досвіду стає порушеним, а окремі епізоди не стають подіями.

Таким чином, коли випускники сирітського закладу вступають у самостійне життя їх досвід є розрізненим та складним за змістом. Недостатній досвід призводить до складностей у будівництві особистого життя, до відсутності планів на майбутнє. Також у випускників цих закладів низька пізнавальна активність, відсутня ініціатива, для них характерна ситуативність у поведінці та вибірковість у прив'язаності до людей, яка є не стійкою. Випускники, які не знають позитивного досвіду сімейного життя, мають дуже приблизні уявлення про взаємовідношення у сім'ї, важко налагоджують сімейне життя. У них немає стійкого уявлення про те, що таке сім'я, а тому немає реалістичного моделювання майбутньої сім'ї. Їх відношення до сім'ї ситуативно, воно обумовлено станом «тут» і «зараз». Уявлення про соціальні ролі дружини або чоловіка мають зверхній характер, не відрізняються глибоким розумінням прав та обов'язків подружжя, батьків, взаємовідповідальності перед членами сім'ї та суспільством. З одного боку, дівчата-сироти об'являються самостійністю, але з іншого боку, наявність поряд людини не рятує від цього почуття і не вирішує проблему недовіри до оточуючих людей. У багатьох таких дівчат є утриманська позиція по відношенню до майбутнього чоловіка, вони хоча й говорять про підтримку, розуміння, кохання, але не можуть пояснити, що це значить. В уявленнях про взаємовідношення у майбутньому сімейному житті відсутня емоційна складова.

Для випускників дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків є характерним: бідна гама емоцій, емоційна зверхність, стереотипність емоційних проявів, швидка зміна настрою, підвищене занепокоєння.

Такі діти мають визначені особливості спілкування. Дитина, яка виховується у закладах інтернатного типу не набуває навичок продуктивного спілкування, яке не розвинуто, контакти зверхні, нервові. Діти одночасно потребують уваги та відторгають її, переходячи на агресію або пасивну відторженість. Потребуючи любові та уваги, вони не вміють вести себе таким чином, щоб з ними спілкувалися у співвідношенні з цією потребою. Невірний досвід спілкування веде до того, що дитина дуже рано починає займати негативну позицію по відношенню до інших. У сім'ї завжди є «Ми – почуття», яке формує належність до своєї сім'ї. Це дає відчуття захищеності.

У інтернатному закладі у дітей виникає своєрідна ідентифікація одного з іншим, стихійно складається «Ми» закритого закладу, це особливе психічне створення. Діти без батьків поділяють світ та «Своїх» та «Чужаків», від котрих намагаються отримати свою користь. У них особлива нормативність по відношенню до всіх «Чужаків» та «Своїх». У своїй групі діти, які проживають в інтернаті, можуть бути жорстокими, ця позиція формується з причин нереалізованої потреби в любові та визнанні, емоційно нестабільного положення. Діти інтернатного закладу психологічно відчужені від людей та мають багато проблем, які дитина із звичайної сім'ї не знає.

Таким чином, соціальному педагогу, будуючи спілкування з випускниками інтернатного закладу слід враховувати, що при взаємодії з дорослими вони можуть займати підкоренно-відчужену позицію, а у відношеннях з однолітками характерно формування складних конкурентних негативних відношень.

У індивідуальній роботі соціальному педагогу необхідно знати: випускники часто мають недовіру до людей і їм важко будувати відношення з незнайомими людьми; довго налагоджуються дружні стосунки; вони мають потребу у піклуванні, однак збудував позитивні відношення з дорослими, які їм допомагають, не усвідомлено намагаються маніпулювати ними.

Нерозвинутий соціальний інтелект також є великою проблемою. Діти часто не знають елементарних речей: як вірно подзвонити по телефону; як спланувати особистий бюджет; як отримати

ту або іншу довідку, написати заяву; як будувати відношення з колегами. Не маючи необхідних соціальних навичок, вони не можуть самі влаштуватися на роботу, отримати необхідні документи для навчання, роботи. Влаштувавшись на роботу, але не

налагодивши взаємовідношення у колективі, часто кидають її. Всі ці проблеми випускників дітей інтернатного закладу є піклуванням соціального педагога.

Література

1. Владимірова Н.В., Шаг за шагом: индивидуальное консультирование выпускников детских домов и школ-интернатов / Н.Владимірова, Х.Спаньярд. – М.: Генезис, 2007. – 176 с.
2. Очерки о развитии детей, оставшихся без родительского попечения / Под ред. М. Н. Лазутовой. – М.: ВЛАДОС, 1995. – 186 с.
3. Психолог в учреждении сиротского типа: опыт практической работы. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 218 с.
4. Смирнова Е. Р. Философия и методология социальной работы: Учебное пособие / Елена Ростиславовна Смирнова. – М.: Академия, 1997. – 116 с.
5. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Логос, 2000. – 372 с.
6. Соціально-педагогічні технології: Навч.-метод. посіб. для студ. ун-ту / С.Я.Харченко, Н.П.Краснова, Л.П.Харченко – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 447 с.
7. Ярская-Смирнова Е.Р. Социокультурный анализ нетипичности / Елена Ростиславовна Ярская-Смирнова. – М.: Академия, 1997. – 219 с.

В статье определяются проблемы различных возрастных категорий детей, проживающих в интернатном учебно-воспитательном учреждении в процессе их социализации; раскрыты некоторые аспекты социально-педагогической деятельности в сиротском учреждении по подготовки детей к самостоятельной жизни.

Ключевые слова: социальные сироты, субъекты социально-педагогической работы в учреждениях интернатного типа, направления социально-педагогической работы в сиротских учреждениях.

The author of the article has defined the problems of different age groups of children living in a residential educational institution in the process of socialization; has disclosed some aspects of social and educational activities in the orphanages to prepare children for independent living.

Keywords: social orphans, the subjects of social and educational work in boarding schools, areas of social and educational work in orphanages.